

Mosques, sants i política a la Catalunya moderna.

L'episodi del setge de 1653

Pep Valsalobre

Mestre de Sant Narcís.
Miracle de les mosques
(Museu Catedral de València, s. XVI).

En un article publicat encara no fa un any a *Revista de Catalunya*, feia una repàs de l'evolució que havia experimentat en la historiografia medieval i moderna l'episodi del setge francès de la ciutat de Girona a l'estiu de 1285 (VALSALOBRE, 2003). A diferència d'un excel·lent treball publicat en aquesta mateixa *Revista de Girona* per Anna Cortadellas, on proposava fonts per a l'episodi protagonitzat per les mosques i sant Narcís, i on analitzava també l'evolució d'aspectes diversos de la llegenda (CORTADELLAS, 1998), la meua aportació pretenia mostrar la transformació progressiva del relat. Així, vaig enfil·lar-hi un munt de textos des de Desclot fins a la falsa crònica de Bernat Boades, passant per altres cròniques medievals, catalanes, sicilianes i franceses, i historiadors renaixentistes i barrocs com Marineo, Zurita, Manescal, Domènec o Gil. S'hi feia evident el canvi que es produïa a partir del període de la Contrareforma; es difuminaven la major part dels aspectes de la narració i, simplificant-la, se'n potenciava un de sol, de manera que tot es reduïa a un càstig que havia tingut com a causa un pecat: era per la profanació pecaminosa, sacrílega, de la tomba i relíquies del sant que les mosques havien atacat l'exèrcit francès i li havien infligit tan gran mortaldat. Som lluny del context que originà el relat de Desclot, en què prevalia l'aliança divina amb els interessos del rei Pere contra l'aliança francopontifícia.

Però el de les mosques i sant Narcís no era l'únic cas d'aquest «desplaçament sacre» (o «més sacre») d'un episodi històric o d'una llegenda. El fenomen tenia equivalents a la mateixa època moderna. I en donava exemples. Amb altres mots: mostrava els paral·lelismes entre la sacralització pro-

gressiva de l'episodi i el que s'esdevenia en una certa historiografia catalana de l'edat moderna. Finalment, m'allargava en consideracions de com, segurament, la peculiar situació política de pertinença a la monarquia hispànica va empènyer la historiografia del Principat cap a la hipertrofia sacra. D'aquesta manera, la historiografia «sacralitzadora» representava una estratègia més per mirar de contrarestar la marginació política i històrica catalana en el conjunt dels territoris de la monarquia hispànica, ara —en el període barroc— des d'una perspectiva més prestigiada, de garanties més universals i prometedores: la perspectiva religiosa.

El setge

Certament, el tema del prodigi de les mosques gironines és vastíssim, oceànic. Per comptes d'abastar gairebé quatre segles, com feia al treball esmentat, avui m'hauré de limitar a parlar d'uns pocs dies de l'estiu de 1653. És a dir, de la primera represa del miracle.

Des de la caiguda de Barcelona a mans de les tropes de Felip IV d'Àustria el 1652, les escaramusses militars persistiren al Principat fins al 1659, perquè França pretenia partir d'una posició de força en les negociacions que havien de conduir al Tractat dels Pirineus. Aquell any de 1653, els francesos entraven al juny per l'Empordà i el 12 de juliol assetjaven Girona. L'episodi es clogué el 24 de setembre, quan les tropes comandades pel fill bord de Felip IV i lloctinent de Catalunya, Joan Josep d'Àustria, obligaren a aixecar el setge de la ciutat en la batalla anomenada de Vila-roja o de la Font de la Pólvara (vegeu, entre altres, BUSQUETS, 1994, I, p. 448-459). En aquella ocasió, segons els testimonis, és probable que hi hagués un episodi d'epizoòtia similar al de l'estiu de 1285, de manera que els cadàvers exposats al temps calorós de l'estiu gironí concitaren tota una variada tipologia de dípters —necròfags i d'altres menes—, la major part de grandària considerable i colors llampants (vegeu VALSALOBRE, 2003, p. 69-71). Segurament, però, va tenir menor envergadura. Amb tot, de seguida es va posar en marxa l'actualització del prodigi de les mosques del segle XIII.

Fulletts impresos

Però anem a pams. Immediatament després dels fets, a partir d'octubre del 1653, apareixen fullets impresos que tracten del setge gironí. Avui en podem llegir alguns, publicats en facsímil per Henry Ettinghausen (1993, III,

núm. 204-211). N'hi ha un de publicat a Girona en castellà per l'impressor Jeroni Palol amb llicència datada el 3 d'octubre. És el fullet núm. 207 de la col·lecció d'Ettinghausen (un exemplar original del qual es troba a l'Arxiu Històric Municipal de Girona, núm. reg. 12088). Té dues parts ben distintes. La primera és un panegíric de sant Narcís com a protector exclusiu —i eficaç— de la ciutat contra francesos; recorda els fets de 1285 (1286, diu l'imprès) i trasllada la intervenció remota del sant al present de 1653 amb aquestes ambigües expressions: «Asimismo este año de 1653, perseverando padre [Narcís] i Gerona hija, siendo la misma que siempre, humilde y rendida a las plantas de su pastor, instando con oraciones en miércoles, en el qual el ilustre cabildo con asistencia de la ilustre Ciudad [=els jurats] con piedad suma acostumbrava cada semana ir a cantar a nuestro santo un oficio, fue el francés derrotado después de aver peleado S. Narciso con sus acostumbradas armas en casi todo el discurso del sitio, como lo testifica y aprueba la escritura siguiente, diligenciada a instancias y desvelos de esta Ciudad para gloria del santo tan grande y en reconocimiento de victoria tanta». I aquí ve la segona part de l'imprès, que consisteix en la transcripció d'una acta notarial feta a Sant Feliu de Guíxols el 27 de setembre de 1653, amb declaracions de militars francesos en què fan afirmacions sobre una congregació inaudita d'eixams de mosques que s'abaten damunt del seu exèrcit. Entretinguem-nos-hi un moment. Les declaracions són, de fet, dues: a) a Santa Eugènia, en ple setge de Girona, es van aplegar gran nombre de mosques «verdes y azules extraordinarias», mai no vistes abans pels declarants, les quals fulminaren més de dos mil cavalls francesos; b) l'oficial de més rang dels declarants afirma que havia sentit a dir al baró d'Alais, cap de cavalleria de l'exèrcit francès, que en ocasió d'un altre setge francès anterior, sense especificar, s'havien produït prodigis similars «por medio de un sancto que está en dicha ciudad de Gerona». No hi falta res, certament: s'hi explica un fet extraordinari i, casualment, algú recorda els fets de 1285 i la intervenció del cos incorrupte de sant Narcís. El francès no precisa aquests detalls, però als gironins no els van passar per alt. Descriuré els altres fullets relatius al setge. El plec núm. 204 de la col·lecció publicada per Ettinghausen és imprès a Sevilla i s'hi fa una detallada i ordenada exposició de la campanya global de 1653, amb esment dels antecedents polítics del 1652; de cop i volta, enmig del relat, entre el 25 d'agost i el 2 de setembre, apareix una afirmació aïllada, com un estirabot:

Fullet sobre el setge de Girona imprès a Girona el 1653.

«Afirman por cosa cierta que han aparecido unos tábanos o moscones, que no saben de donde han salido, los quales se han empleado en picar los cavallos que el enemigo tenía sobre Girona, y que de las picadas han muerto mucha cantidad dellos»; i diu que aviat es publicarà una propera relació per exposar aquest fenomen *in extenso*. El núm. 205, també sevillà, és una continuació de l'anterior i narra amb detall els fets dels dies 23 i 24 de setembre; no hi ha cap al·lusió a les mosques. El núm. 206, imprès a Barcelona, narra els fets des del 15 de setembre fins a la victòria del 24; el narrador recorda com aquest darrer dia és justament el de «sant» Dalmau (Moner) O. P., la qual cosa li permet atribuir al beat de Santa Coloma de Farners el «prodigioso suceso» de la victòria; de portent a portent, evoca el record del de les mosques de 1285, la qual cosa li serveix de presentació de la còpia de l'acta notarial que ja coneixem, que transcriu sencera. El 207, l'imprès de Girona, l'he comentat més amunt. El 208 és còpia d'aquest darrer i és imprès a Madrid. El 209 és novament sevillà, del mateix impressor dels dos primers, i deu ser força posterior als esdeveniments, per la manera

com s'expressa, mentre que en tots els altres casos el text sembla ser més proper als fets narrats. Per copsar l'interès d'aquest imprès convé que fem una reflexió prèvia. Notem com el sant, en aquesta segona intervenció, es mostra gratuïtament venjatiu, si se'm permet l'expressió. Si més no en relació a la tradició fins aleshores. Actua, en principi, perquè les condicions són idèntiques a les de 1285. Idèntiques? No ben bé. Hi falta un element clau: el pecat dels francesos. Aviat es posà remei a la situació, pel que sembla. Segons aquest tercer imprès sevillà, circula ven impresos en llengua catalana els quals detallaven els sacrilegis espantosos comesos pels francesos a la vila de Ripoll, poc abans del setge de Girona, l'1 de juliol de 1653.⁽¹⁾ Així sí que es donen totes les condicions perquè actuïn les mosques. El fullet de Sevilla, doncs, es fa ressò d'aquestes novetats: a) esment del sacrilegi ripollès; b) al·lusió a una profecia barcelonina que augura un càstig per als francesos profanadors; i c) descripció del càstig, en forma de plaga de mosques, ara exposada amb un cert luxe de detalls, provinents, no cal dir, de la tradició llegendària de l'episodi de 1285. El relat imprès a Sevilla acaba amb una al·lusió al convenciment absolut dels catalans en la relació causa-efecte entre els fets de Ripoll i les mosques de Girona, i que el prodigi es deu a la intervenció de sant Narcís; finalment, acaba amb una llarga al·lusió als fets de 1285 mitjançant extrems dels *Anales de la Corona de Aragón* de Jerónimo de Zurita (s. XVI).

El fullet 210 del recull d'Ettinghausen és imprès a Saragossa i diu que és traduït del català al castellà a partir d'un document pretesament datat a Girona el 25 de setembre; relata la campanya protagonitzada per Joan Josep d'Àustria, des del 15 de setembre, i fa una referència marginal al prodigi de les mosques de sant Narcís amb l'expressió «se dixo con mucha certidumbre», i, d'altra banda, recupera el record de l'episodi de 1285, tot dit molt sumàriament. El darrer fullet, el 211, imprès a Granada, compost a tall d'epístola datada a 1 d'octubre, fa referència a la jornada del 24 de setembre i té molt poc interès: és molt breu i mancat de detalls de fets concrets i noms de persones i llocs; no hi apareix cap mosca.

Documentació municipal

M'ha vagat de compulsar aquestes dades de la «premsa» de l'època —que sempre tragina un component propagandístic ben conegut dels estudiosos d'aquests materials— amb testimonis locals més «oficials». Així, m'he

PEL FET QUE SEMPRE QUE S'HA TRANSCRIT L'ACTA NOTARIAL DE SANT FELIU de Guíxols s'ha fet a partir de versions en castellà (Roig, *España sagrada*, Fabrellas, Mercader, Pla Cargol, etc.), m'ha semblat adient transcriure aquí el document original en català, datat de 27 de setembre de 1653, tal com apareix al manual del notari Jacint Solivera 1651-1654 (AHG, SFe 333):

«Los magnífichs Lluís Laporta, governador de la infanteria francesa en la present vila de Sant Feliu de Guíxols alojtada, Joan de Fages, Abel de la Bellavila, capitans de dita infanteria francesa, y Gispert Oudrach, tinent y ajudant major, constituïts personalment dins la casa del magnífich Anthoni Axada, ciutadà honrat de Barcelona y Gerona, en la present vila de St. Feliu populat, en la plassa pública de dita vila situada, y en presència de mi, Hyacinto Solivera, notari a baix scrit, y a instància de l'il·lustre senyor doctor Joseph Duran, ciutadà honrat de Gerona, lo present y corrent any jurat de dita ciutat de Gerona, allí present y personalment existint, mitjensant jurament per ells y qualsevol de ells en mà y poder de mi, dit Solivera, notari, en ànima llur y de qualsevol d'ells a nostre senyor Déu y als seus sancts quatre evangelis, extrajudicialment prestat, han dit, refferit y, concordes, denunciat que estant ells junts en Santa Eugènia, sobre la orta de Gerona, hont lo rey de França o sos ministres tenían posat lo siti contra la dita ciutat de Gerona, se ap[re]jgàran contra dit siti gran multitud de moscas verdes y blaves extraordinàries que may ells, dits governador, capitans y tinent, en França ni en altre part han vistas de tal manera de moscas, las quals moscas matàran més de dos mil cavalls francesos de dit siti, los quals cavalls, en picar-los ditas moscas, tomaven rabiosos y se morían rabiant. Y a ell, dit capità Joan de Fages, li mataren axí quatre cavall[s], y a ell, dit tinent major, dos cavalls, en tant que han destruït ditas moscas los cavalls de dit siti y armada francesa.

»E més, lo dit governador Luis Laporta, dit jurament mitjensant, en presència del senyor don Hierònymo Campero, capità de cavalls que és lo que ha rendida la plassa de dits francesos en dita present vila, y dels testimonis a baix scrits, ha dit y refferit que, estant ell y lo senyor Baró de Alez en dit siti, sentí a dir a dit senyor Baró de Alez que en altre ocasió los francesos posàran siti contra dita ciutat de Gerona per invadir-la, y que las ditas moschas, per medi de un sanct és en dita ciutat de Gerona, mataren axí mateix gran número de cavalls francesos de dit citi, de todas las quals cosas fas fe jo, dit Solivera, notari, presents los testimonis mossèn Joan Custurer, Andreu Ramon, mercader(s), y Joan Pellisser, negociant, tots de dita present vila de Sanct Feliu de Guíxols, a la confecció del present acte cridats.

entretingut a consultar les anotacions del manual d'acords municipals corresponent (AHMG, Manuals d'Acords, núm. 256, any 1653). Els registres del 12 de juliol al 24 de setembre són als f. 230v-305. La major part de les anotacions són sobre *intendència, defensa, préstecs, reclamacions de socors, notícies de desercions, preocupació pels excessos dels soldats reials, control de preus, etc.*, gairebé tot relacionat amb la situació de setge. En tot cas, els jurats tenen bona informació de l'estat de les coses fora de la ciutat, del moviment de tropes, etc. Hi ha escassíssimes al·lusions a sant Narcís, que són purament formulàries, d'una devoció rutinària.

N'hi ha tres o quatre a tot estirar. Vegem el tenor d'alguna de les més abrandades. A tall de cloenda feliç del llarg episodi del setge, el manual d'acords municipals fa la descripció de l'entrada de Joan Josep d'Àustria (datada a 26 de setembre, f. 303-305). Allà apareix un esment protocol·lari dels favors divins i dels sants: *assaltada la ciutat per les envestides franceses, el dia de sant Esteve d'agost (el dia 3), quan s'obrí una bretxa a la muralla, «la qual ab lo favor de Nostre Señor, de Maria sanctíssima, del gloriós màrtir sanct Narcís, patró i advocat de esta ciutat, y del protomàrtir sanct Esteve y demés sancts y sanctas de paradís, [fou] per los valerosos soldats del real exèrcit [...] defensada...»* (f. 303 v). A continuació sintetitza els esdeveniments posteriors fins a la victòria final, *fent menció especial de les actuacions militars, sense ni un sol esment de cap fet sobrenatural. S'atura, finalment, en els esdeveniments dels dies 24-26, mentre Joan Josep d'Àustria és dins la ciutat. Força dies després, el 20 d'octubre, llegim: «...content de veurer esta ciutat deslliurada de l'enemic [...]. Devem-ho a la vigilant atenció de la cathòlica magestat del rey nostre senyor (que Déu guarde) a conservar est Principat y a la inter[c]essió, ab la divina Magestat, de nostre patrici sant Narcís, que tot junt és estat lo medi adequat perquè sa altesa conseguís ab las armas de sa magestat tal victòria»* (f. 335v). Enlloc, però, sé veure concreció d'aquesta intervenció, ni rastre de mosques. I, finalment, en una carta adreçada pels jurats al bisbe Gregorio Parcero, instal·lat a Tortosa (27 d'octubre): la ciutat «se troba libre de la oppressió de un siti molt serrat y penós per lo que ha ajudat la intercessió del prelat y patrici sanct Narcís ab la Magestat divina y la de altre nostre prelat qual és Vostra Il·lustríssima, ab la cathòlica magestat del rey nostre señor (que Déu guarde), las armas del qual, ab lo efficàs medi de sa altesa, han fet retirar las francesas...»

(f. 344). Com a molt, Narcís és esmentat com a assistència providencial per a la victòria de Joan Josep d'Àustria. Insisteixo: ni una mosca, ni la més subtil al·lusió a cap portent sobrenatural.

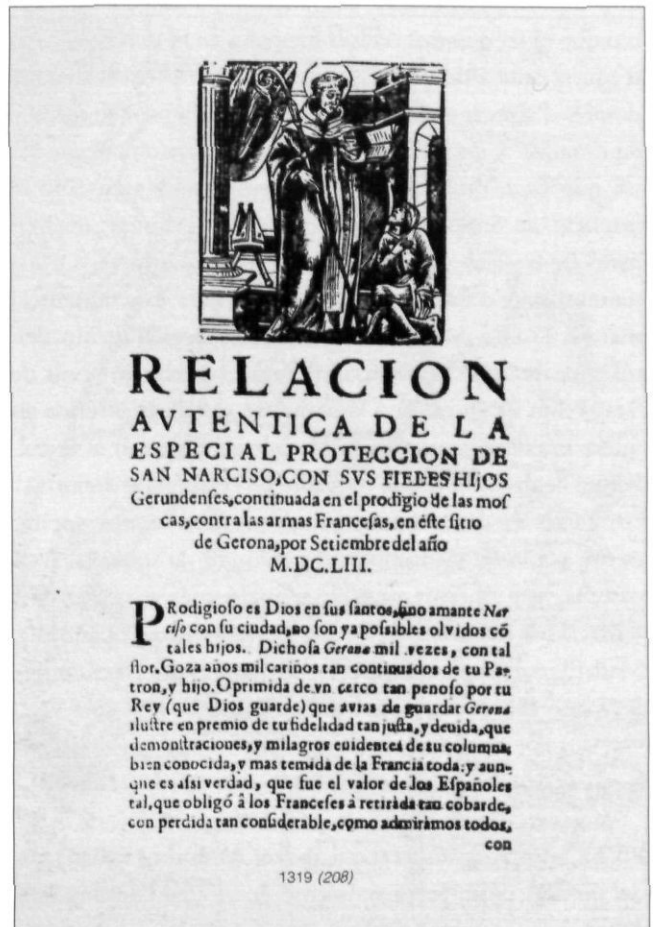
La crònica de Real

En el mateix sentit, és prou significatiu que quan el gironí Jeroni de Real fa un relat minuciós del setge a la seva crònica-dietari dels anys 1626-1680 (BUSQUETS, 1994, II, p. 335-360) no esmenti per res l'afer de les mosques, fins a unes al·lusions vagues que farà quan ha enllestit l'exposició detallada dels fets. En efecte: com a epíleg de la seva narració dels esdeveniments (p. 356-358), i després de fer una breu al·lusió formulària que atribueix a la intercessió dels «gloriosos sants que en ella [=Girona] estan sepultats» la defensa i conservació de la ciutat del setge enemic, Real fa una relació de les errades de l'invasor, perfectament versemblants, que han propiciat llur desfeta; concreta particularment les errades que afavoriren el debilitament de les forces de cavalleria, on recolzava la potència principal de l'enemic, segons Real. Així s'entén que, segons un rumor que corria per la ciutat assetjada, diu Real, una plaga de mosques fes estralls entre el bestiar francès. I és aleshores, quan ha acabat amb el seu testimoni personal, que Real hi deixa anar, sense més preàmbuls, la transcripció de l'acta notarial de Sant Feliu de Guíxols (p. 359-360), treta de l'impres gironí, el núm. 207 de la col·lecció d'Ettinghausen esmentat més amunt. Enlloc, però, Real estableix en el seu relat cap relació entre Narcís i les mosques, ni fa al·lusió a cap miracle.

L'acta notarial

Notem que la documentació de la ciutat revela que els gironins eren desconexadors dels fets, sobrenaturals o no, en el moment del setge. El silenci de la documentació «municipal» sobre les mosques és molt cridaner. I tota al·lusió al portent per altres fonts posteriors remet a la tardana acta notarial de Sant Feliu de Guíxols.(2) Un exemple: el dia 26 de setembre, els jurats escriuen cartes a diverses personalitats (entre altres, el rei) i hi descriuen l'alegria de la ciutat per la victòria i el foragitament dels francesos; en cap moment no hi llegim cap notícia de miracle de cap mena. Força setmanes després, però, l'acta notarial ja ha començat a circular i ha generat una nova interpretació dels fets: en una carta

Fullet sobre el setge de Girona imprès a Madrid el 1653.

dels jurats a l'agent de la ciutat en la cort, un tal Alegre, de 20 d'octubre, hi trobo la primera manifestació sobre el miracle de la documentació oficial, provinent de l'acta notarial («Sempre havem pensat que sas magestats (que Déu guarde) y universalment tota aquesta cort, havien de alegrar-se summament ab la victòria han alcansada las armas de sa magestat librant ab lo medi del señor don Joan esta ciutat de la opressió gran patia ab lo siti serrat y penós li tenia posat lo enemich, lo qual, amedrentat, súbitament fugí, frustrat de sos danyats intents. Nostre Señor és estat axí servit per ser nostra causa justa y per la intercessió de nostre gloriosíssim prelat sant Narcís, lo qual sempre conserva en favor de nostre rey y señor esta ciutat, y en aquesta ocasió ab evidens miracles segons veurà V.M. ab lo acte va inclús ab esta»: AHMG. XXV.5 lligall 10: Esborranys Manuals d'Acords 1653-1659, 3r plec, f. 10).

Ja haureu observat, doncs, que el sosteniment de tot plegat recau en l'acta famosa. D'altra banda, no em nega-

reu que el fet que uns oficials francesos facin una declaració d'aquest caire a un notari de Sant Feliu de Guíxols tres dies després d'aixecar el setge a Girona no és un prodigi gairebé equiparable al de les mosques! Algun maliciós podria pensar que l'acta notarial se l'havia empescada algú amb la intenció de fer protagonista dels fets, novament, el sant patró de la ciutat. És a dir, que era una falsificació. O una manipulació d'una acta real que no deia exactament el mateix. Doncs no: l'acta existeix. L'he llegida en un dels manuals de Jacint Solivera, notari reial i públic de la vila de Sant Feliu. És en català, i la traducció castellana inserida als fulls impresos esmentats (i a la crònica de Real) és literal. Podeu llegir-ne el text al requadre de la pàgina anterior.

El fet és que als gironins els va faltar temps per fer treure còpia de l'acta notarial i difondre-la impresa. I en castellà, per obtenir una repercussió més extensa: se'n feren ressò les premses de Sevilla (en quatre ocasions!), Madrid, Saragossa, Granada, com hem vist. I no coneixem sinó una petita mostra de la qüestió.

El fals Colbert

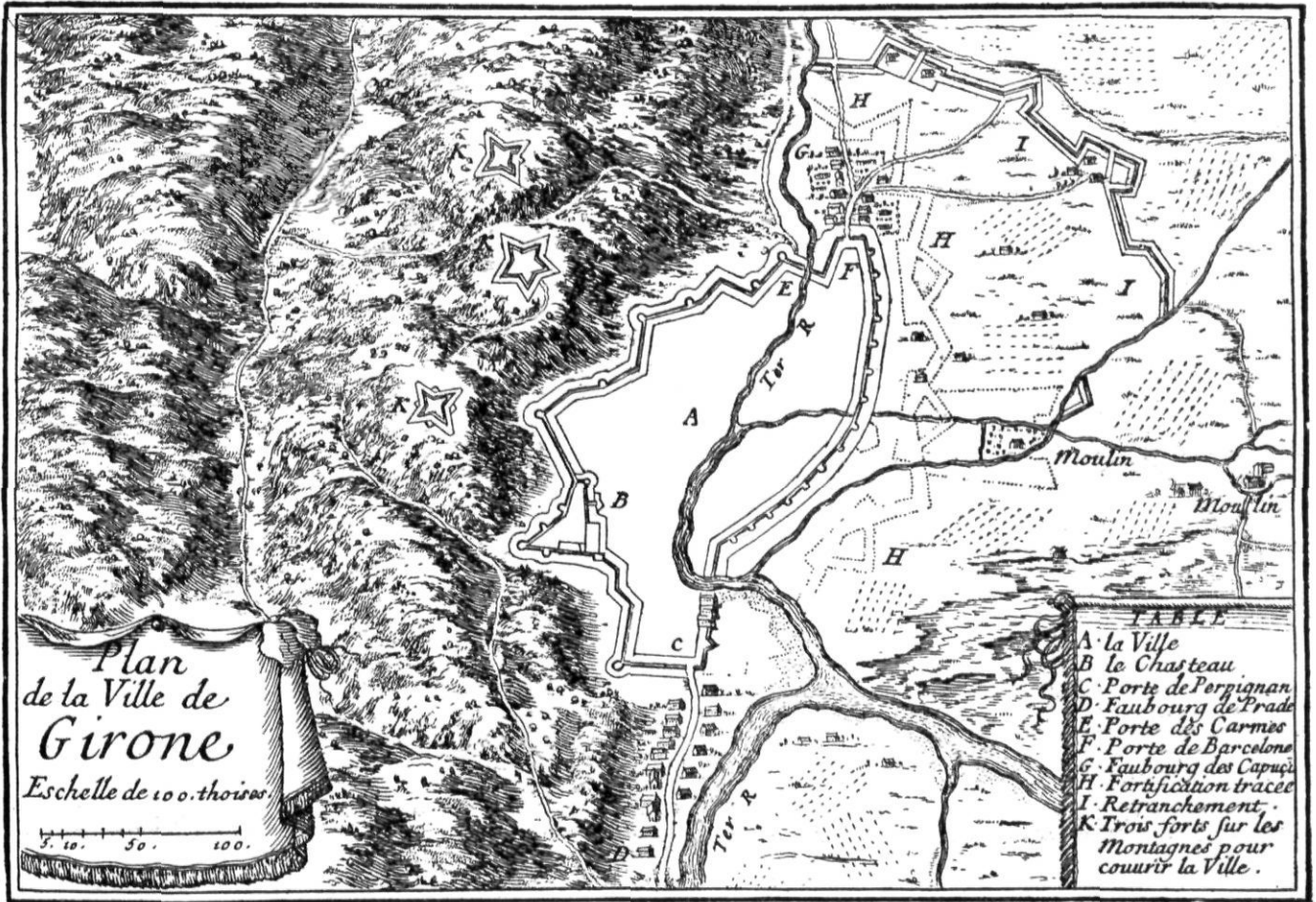
Hi ha encara un sorprenent darrer testimoni «perifèric» del prodigi sacre, força posterior, en el qual l'apologètica narcisiana sovint ha posat gran èmfasi. I és també francès. La primera vegada que aquest testimoni és portat a col·lació, que jo sàpiga, és al volum XLIII de *l'Espanya sagrada* (MERJNO I CANAL. 1819). A les pàgines 298-322 d'aquesta obra es tracta de sant Narcís. I a les 317-320, del setge de 1653. S'hi transcriu també l'acta notarial de costum (p. 317-319), així com un fragment del «testament polític» adreçat al rei per Jean-Baptiste Colbert, el famós ministre de Lluís XIV. Copio literalment el fragment (p. 319): «*Vos armes en Catalogne recomencèrent à se rendre redoutables; vous y prites quelques places fortes, et y auriez pris la Ville de Gironne sans un miracle que le ciel fit en faveur de vôtres ennemis. Ils mirent sur le rempart la chasse d'un S. évêque de cette Ville, et en même temps il parut à l'entour une si grand quantité de mouches qui vinrent fondre sur vôte Armée, que toute la cavallerie en fut éperdue; les chevaux n'y pouvant résister, rompirent leurs licols, et s'enfuirent à travers du camp où ils se veautoient pour se délibrer du mal qu'ils souffroient. Il en périt ainsi un grand quantité, et comme les ennemis pouvoient tirer un grand avantage d'une cojunture si favorable pour eux, il fallut se resoudre à lever la siège.*»

Una agitació d'aquesta envergadura, tan espectacular –amb els gironins duent el fèretre del sant al damunt de la muralla tot congriant-se allà el moscam–, no hauria estat consignada en la documentació municipal? O en la crònica de Real? Més enllà d'aquesta estranyesa, resulta que aquest text no és pas de Colbert, com pretén la bibliografia tradicional, sinó d'un tal Gatien de Courtilz, sieur de Sandras (*Testament politique de Messire Jean-Baptiste Colbert, ministre et secrétaire d'Etat, où l'on voit tout ce qui s'est passé sous le règne de Louis le Grand, jusqu'en l'année 1684. Avec remarques sur le gouvernement du royaume*) publicat a l'Haia el 1694. Ja el 1764, Voltaire, al *Dictionnaire Philosophique*, veu «Agriculture», advertia sobre «le prétendu *Testament politique* de Colbert, ouvrage de tout point impertinent, fabriqué par Gatien de Courtilz». Com havia advertit Anna Cortadellas (tot i que confonia el *Testament* de «Colbert» amb l'acta notarial), el relat de l'episodi que fa el text de Courtilz recrea el passatge de la *Historia ecclesiastica tripartita* de Cassiodor (s. VI) que va servir de font d'algunes facetes de la llegenda de l'episodi de 1285 en els seus primers textos (Desclot i cròniques sicilianes). Certament extraordinari, com també ho és el fet que el que diu aquest relat i el que diu l'acta notarial dels oficials francesos –els quals, en principi, n'havien estat testimonis presencials– no tinguin absolutament res a veure. De tot plegat es desprèn que tal «testimoni» no pot tenir cap credibilitat.

Una acta curiosa

L'acta notarial de Sant Feliu de Guíxols té un caràcter força pintoresc, no es pot negar. No dic pas que fos una fantasia del notari Solivera. Sens dubte que uns oficials francesos van fer una declaració i que va tenir lloc, com he dit, un episodi de creixement desafortat d'insectes en unes condicions ambientals favorables. Com al 1285. I la mortaldat del debilitat bestiar francès en va ser la conseqüència. És possible encara que hi hagués algun tipus d'epidèmia (com ho reflecteix vagament la documentació); no oblidem que ben aviat, a final d'octubre, la pesta tornà a instal·lar-se a la zona de Girona. Fos com fos, els francesos en degueren quedar fortament impressionats. No sabem, amb tot, quin és el trajecte des d'aquesta sotragada psicològica fins a la declaració davant de notari –tres dies després de la desfeta de Vilatorrada i en un lloc tan marginal com Sant Feliu.(3) Però

Plànol francès de Girona al segle xvi.

no ens ha de passar per alt quina és la situació en què es troben els oficials francesos quan fan la declaració: són presoners de guerra. I aquesta realitat obliga a relativitzar, poc o molt, els termes del document. Alguna cosa hi devia tenir a veure, em fa l'efecte, el fet que la declaració fos feta a instància d'un jurat de la ciutat de Girona, Josep Duran. En tot cas, l'acta notarial introduïa novetats transcendents –mai millor dit. D'un tret, matava dos ocells. O dues mosques. D'una banda, els francesos justificaven la desfeta amb raons extraordinàries, encara que –si llegim bé l'acta– no les admetien com a sobrenaturals. De l'altra, els gironins tornaven a col·locar en primer terme el caràcter prodigiós de llur sant, bisbe, màrtir i patró Narcís. Era, alhora, una contribució definitiva al prestigi del culte al sant i, per extensió, al de la ciutat, tan vistosament emparada del favor diví. Més encara: afegia un escreix de reputació –sacra, de més a més– a les armes reials. Aquest darrer punt potser explica l'entusiasta difusió dels impresos arreu de la monarquia.

La devoció

Gosaria dir que no deu ser pas casual que aquesta situació coincideixi amb el fet que des de final del XVI a les nostres contrades hi hagués una campanya sostinguda de promoció de la devoció al sant (MERCADER, 1954, p. 105-113, 175-187). Sobretot al llarg del XVII. Al 1638 havia estat canonitzat per Roma (COLOMER, 1981, 539). El 1680 se n'estenia el culte arreu de la monarquia a petició de l'Església gironina (PRATS, 1991, p. 36, nota 16). A Girona mateix hi havia, des de final del XVI i al llarg de la primera meitat del XVII, una febril activitat «intel·lectual» pronarcisiana que implicava personatges importants: el bisbe Jaume de Caçador va fer escriure en llatí una vida de Narcís (segons RELLES, 1679); el noble Dídac de Rocabertí (mort vers 1649) «escriu un paper en defensa del milagro de las moscas», en paraules del mateix Relles; finalment, un altre noble, Francesc de Cartellà i Malla (mort el 1660), havia estat comissionat per la ciutat per treballar 37 anys «en las cosas de San Narcisso» (segons

Relles; vegeu VILA, 1980). Paral·lelament hi ha una eclosió artística sobre el tema –que té com a motiu iconogràfic més recurrent el miracle de les mosques–, que culminà amb la construcció de la capella promoguda per Tomàs de Lorenzana (1782-1790). Vegeu, per exemple, els treballs de Pujol i Miralpeix en aquest mateix dossier.

Bé; enmig d'aquest fervor desfermat no era estrany que el sant tornés a intervenir al 1653, quan novament els francesos van assetjar la ciutat. Com farà en situacions bèl·liques equiparables posteriors: havia trigat gairebé 400 anys a reprendre l'activitat mosquívola –tot i que Girona havia patit molts altres setges: 1385, 1462, 1463, 1467, 1652–, però a partir d'ara això s'esdevindrà amb extraordinària freqüència (vegeu per exemple ALBERCH, 2001, p. 22-25).

EL prestigi sacre

Era un simple afer de credulitat? Ben segur que no. En el context mental i cultural contrareformista en què el factor sacre pren una dimensió hiperbòlica, episodis com el descrit no són fortuïts. Ni gratuïts. Un cop d'ull als estudis aplegats en l'excel·lent volum *Europa sacra* (2002) revela com, per exemple, els reculls hagiogràfics –de vides de sants– tendeixen a mostrar, en un context competitiu, la singularitat i l'excel·lència sacres de tal o tal altre territori. En definitiva, es tracta d'una nova estratègia de construcció d'identitats polítiques nacionals. O, amb altres mots, es pretén la justificació d'una comunitat política per la via sacra. La primera part d'*Europa sacra*, intitulada «La sacralització del territori», està formada per estudis que evidencien la utilització de la santedat vinculada a un territori com a argument principal per a l'articulació de la consciència nacional d'una comunitat, des del segle XV al XVII, a Brabant, Irlanda, la península ibèrica, Baviera, Rússia, Polònia, Itàlia, Sardenya o Portugal. Jo mateix havia explicat a l'article esmentat al principi d'aquest meu escrit com, en el cas català, al costat de l'evolució sacra de la llegenda de les mosques de sant Narcís es procedia a la sacralització de la història del país. Aquesta estratègia per prestigiar un país, amb rèdits polítics, podia ser d'aplicació també a altres comunitats. Una ciutat, per exemple. En conec bon nombre de casos. Però no m'allargo més, perquè aquest és un tema prou complex i matèria per a un altre dia.

Pep Valsalobre és professor de literatura moderna a la UdG.

NOTES

- (1) Desconec els impresos catalans, però l'amic Jordi Mascarella em facilita la referència d'un imprès castellà que remet a un document català signat per Josep Taurinyà, de Ripoll: *Copia de carta escrita por el Doctor Joseph Tauringa a un canónigo de la Iglesia Cathedral de la ciudad de Barcelona, en que le refiere las atrocidades y sacrilegios que han cometido los Franceses en Ripoll, villa poco distante del Puerto de Rosas, en el Principado de Cataluña, su fecha es dos de Julio deste año de 1653. Tradúxose esta Carta de lengua catalana en Castellana*. [Sevilla, Iuan Gomez de Blas] [1653]. Dos exemplats coneguts: a la BN i a la Universitaria de Sevilla (SIMON, 1980, núm. 899).
- (2) Joan Gaspar Roig i Gelpi, al seu *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, vint-i-cinc anys després dels fets, tracta del setge a les p. 89-92. Sobre el prodigi de les mosques remet únicament a l'acta de Sant Feliu, la qual transcriu literalment traduïda al castellà (p. 90-91): «Con este instrumento, palabra por palabra sacado de su original, se confirma la verdad del otro milagro de las moscas de este glorioso santo» (ROIG, 1678, p. 91). I així tota la bibliografia al·lusiva al miracle siscentista.
- (3) Tot i que, certament, hi havia una guarnició francesa, a Sant Feliu.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH 2001: Ramon Alberch i Fugueras, *El miracle de les mosques i altres llegendes*, Girona, Llibres dels Quatre Cantons.
- BUSQUETS, 1994: Joan Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, 2 vol., Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Ajuntament de Girona.
- COLOMER, 1981: Ignasi M. Colomer i Preses, «Les mosques i sant Narcís», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXV/2, p. 535-542.
- CORTADELLAS, 1998: Anna Cortadellas, «Les Mosques de Girona: erudició i fantasia», *Revista de Girona*, 190, p. 44-47.
- ETTINGHAUSEN, 1993: Henry Ettinghausen, *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, 4 vol., Barcelona, Curial.
- Europa sacra*, 2002: Sofia Boesch Gajano i Raimondo Michetti (ed.), *Europa sacra. Racolte agiografiche e identità politiche in Europa fra Medioevo ed Età moderna*, Roma, Carocci.
- MERCADER, 1954: José Mercader y Bohigas, Pbro., *Vida e historia de San Narciso*, Girona.
- MERINO I CANAL, 1819: Antolín Merino i José de la Canal, *España sagrada*, vol. XLIII [«De la santa Iglesia de Gerona en su estado antiguo»], Madrid, Collado.
- PRATS 1991: Lluís Prats, «La iconografia de sant Narcís en el Barroc», *Revista de Girona*, 148, p. 32-39.
- RELLES, 1679: Onofre Relles, *Història apologetica de la vida y martirio de S. Narcisso, hijo, obispo y patron de la ciudad de Gerona*, Barcelona, Matevat.
- ROIG, 1678: Juan Gaspar Roig y Jalpi, *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Eclesiasticas, y Seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados*, Barcelona, Jacinto Andreu.
- SIMON, 1980: María del Carmen Simón Palmer, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización. Tomo I (1481-1765)* [=Cuadernos Bibliográficos, XLI], Madrid, CSIC.
- VALSALOBRE, 2003: Pep Valsalobre, «El senyor de les Mosques. Aspectes de l'evolució de la llegenda de les mosques de sant Narcís fins al segle XVII i relació amb el "patriotisme sacre" a la Catalunya moderna», *Revista de Catalunya*, 189, p. 67-100.
- VILA, 1980: Pep Vila, «Una nova aportació al tema del «miracle de les mosques» (Ressenya d'un manuscrit gironí del segle XVII)», *Presència*, 533, p. 19 i 21.

